

**ПРИНОСЪТ НА БИБЛИОТЕКАТА НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
В РАЗВИТИЕТО НА СПЕЦИАЛНАТА БИБЛИОГРАФИЯ
Ст.н.с. д-р Цветана Стайкова, E-mail: staykova.tz@cl.bas.bg**

**1. СЪЗДАВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА БИБЛИОГРАФИЯТА В БИБЛИОТЕКАТА НА
БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО**

Специалната библиография в България се появява в края на 19 век и в продължение на повече от сто години се развива с различен интензитет във всички научни области. Най-големите български учени, особено в областта на естествените, хуманитарните и обществените науки, едновременно с научните си постижения допринасят в значителна степен и за библиографските проучвания в своята област. Началото на специалната библиография се свързва със създаването през 1869 в гр. Браила (Румъния) на Българското книжовно дружество. Библиотеката на БКД, която е съществена негова част, заема изключително място в осъществяването на благородните цели, в името на които е създадено — да издига духовното равнище на българския народ. Затова в Устава на Дружеството, приет на общото събрание в дните на учредяването му — 26-29 септември 1869, особено внимание е отделено на въпроса за нейното организиране и предназначение.

Създателят на Библиотеката на БКД Васил Д. Стоянов (1839-1910), едновременно с отговорността, която поема — да комплектува нейния фонд, се нагърбва и с нелеката задача да направи необходимото, за да може всяка книга да стигне до своя читател. Ето защо на страниците на *Периодическо списание на БКД* той публикува освен списъци с “новонабавена литература”, с което поставя началото на българската регистрационна и текуща библиография, но и персонални библиографии, т.е. списъци с публикации на учени, придружаващи статиите за тях, както и годишни сводки на съдържанието на *Периодическото списание*. Особено ценни и полезни за своето време са поместените в списанието обзори, които Стоянов превръща в критични обзори за новоизлезли трудове, например “Старобългарска граматика с упражнения, образци на старобългарски паметници и речник” на Любомир Милетич (*Период. сп. БКД, 1892, 40, с.696-698*) или трудове, чието излизане от печат е предстоящо, като “Речник на български език от Найдена Герова” (*Период. сп. БКД, 1892, 39, с.491-494*), който след отпечатването си получава високата оценка на автора (*Период. сп. БКД, 1895, 48, с.1018-1020*).

Първите био-библиографски списъци се появяват на страниците на *Летопис на Българското книжовно дружество*. Те придружават или помениците за умрелите членове на Дружеството, или пък кратките доклади, с които се приемат заслужили учени за негови редовни и дописни членове.

Посочените примери бележат начален стадий на почти всички видове библиографска информация, които днес познаваме. Освен това, Васил Д. Стоянов поставя за първи път пред българските учени изискването за библиографска подработка като необходимо условие за научната стойност на техните изследвания, а тя, от своя страна, е основата на прикнижната и пристатийната библиография. Всички посочени примери са показателни за важното място, което създателите на Българското книжовно дружество отреждат на библиографията — една традиция, продължаваща и по-късно в дейността на Българската академия на науките. В тези първи десетилетия на съществуване на Дружеството обаче, при липсата на други средства за информиране и за пропагандиране на научните публикации, библиографията има първостепенно значение. Българските учени са осъзнали нейната роля и са използвали нейните възможности. Затова не е случаен фактът, че най-видните представители на българската наука са посветили значителни усилия и немалка част от творческата си дейност на библиографията в своята област.

2. БИБЛИОГРАФИ – АКАДЕМИЦИ

АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН (15.10.1859-12.02.1959)

Научноизследователската дейност на акад. Александър Теодоров-Балан в областта на литературната наука и езикознанието е предпоставка за неговите библиографски интереси. Убеждението му, че всяко научно изследване трябва да почива на здрава книгописна основа, го кара да посвети значителна част от своите научни занимания на издирването и описването на българското книжовно наследство от епохата на Възраждането.

През 1885 г., когато в *Периодическо списание на Българското книжовно дружество* акад. Балан започва да издава книгописа на българската книжнина, едновременно с това той поставя на сериозна, обществена основа въпроса за създаване на научна библиография у нас. Това е отразено и в неговия преглед на развитието на българската библиография „Книгописният труд у българите” (*Годишник на Софийския университет, 2, 1905-1906, 1906*).

Той пише: „Аз оценявах задачата на дружеството и на негова орган в пряка връзка с развоя на нашата книжнина, и в съзнание на нуждата от редовен и всестранен книгопис за прегледа на книжнината откъм вървеж и стойност излязох в XVI. книга на Периодическо списание (1885: „Книгопис от д-ра Балан”, 169-181) с едно разяснение на значението на книгописа изобщо, на предмета му и на условията у нас, и с показ на един план за неговата изработка”. По-нататък той отбелязва „спънките на българския книгопис” — спънки от липса на охота към такъв духоморен и неприносен труд и на организирана помощ библиотечна и книжарска...” (с.169-170).

Идеята на акад. Балан да създаде репертоар на българската печатна книга възниква по повод на нейната 100-годишнина. В предговора към репертоара той съобщава, че е започнал събирането на материала още през 1882 г. През 1909 г. Българското книжовно дружество издава неговия капитален труд „Български книгопис за сто години (1806-1905)”, 1667 с. Това е едно изключително дело, което обхваща цялата българска печатна продукция до 1905 г. и съдържа 15 258 библиографски описания.

По думите на акад. Петър Динев „съставянето на труда е изисквало грамадни усилия в течение на дълги години, съпроводено е било с продължителни издирвания у нас и в чужбина и свидетелства за необикновена енергия и упоритост, за безкрайна любов към българската култура” (*Сб. в чест на акад. А.Т.-Балан по случай деветдесет и петата му годишнина, 1955, с.36*).

НИКОЛА МИХОВ (06.03.1877-05.04.1962)

През 1912-1932 акад. Никола Михов работи в големите западноевропейски библиотеки — в Мюнхен, Брюксел, Берлин, Виена, Париж, Марсилия, Лондон, Женева, където издирва данни за икономическата, демографската и културната история на България до Освобождението 1878, за историята на Турция през този период.

Акад. Никола Михов има изключителни заслуги за развитието на българската библиография. Ръководен от съзнанието за нейната роля за развитието на историческите науки, той посвещава голяма част от творческите си сили на изследвания върху миналото на българския народ, отразено в чуждестранни източници. За него правенето на библиография е не само описание, класифициране и подреждане на документалните източници, а преди всичко “самостоятелни и задълбочени проучвания на иначе мъчно обозрима литература по определена тематика и конкретно излагане на добрите резултати, с оглед да се подпомогнат бъдещите изследвания в тази област” (Боров, Т. Д-р Н. Михов или за научния характер на библиографските трудове. // *Септември, 1968, № 9, 227-236*).

За него библиографската работа е началният етап на творческия процес. По думите на проф. Тодор Боров, методът на акад. Никола Михов за разработване на вече издирения материал е “чисто научноизследователски”. Въпреки че не е оставил теоретични и методични разработки върху създаването на библиографските указатели, самите трудове на акад. Никола

Михов представляват образци, от които библиографите — автори на научни библиографии, могат да черпят сведения и да извличат знания за своята творческа работа.

Проф. Веселин Трайков отбелязва: “В разстояние на десетилетия наред следват том след том, истински съкровищници със сведения, нужни на българската и балканска историография. Внимателно премислил цялостния план на заниманията си, д-р Михов последователно осъществява няколко добре оформени поредици от издания” (Трайков, В. Научното дело на д-р Никола Михов // *Помощни исторически дисциплини*, 2, с.246):

Акад. Никола Михов осъществява няколко добре оформени поредици от библиографски издания. Първата от тези поредици е: Библиографски източници за историята на Турция и България. В 4 т. — София : БАН, 1914-1934.

По-нататък следват поредиците:

– Населението на Турция и България през XVIII и XIX в. Библиографски изследвания със статистически и етнографски данни. В 5 т. — София : БАН, 1915-1967;

– La Bulgarie et son peuple d'après les témoignages étrangers. I. Extraits des publications françaises. — Lausanne : 1918.

– Bulgarien und die Bulgaren. Im Urteil des Auslandes. II. Werke in deutscher Sprache. — Sofia : 1929.

– Bibliographie des articles de périodiques allemands, anglais, français et italiens sur la Turquie et la Bulgarie — Sofia : ABS, 1938.

– Contribution à l'histoire du commerce bulgare (Documents officiels et rapports consulaires). [Т.] I-VI. — Sofia : 1941-1969.

“С цялата своя практическа и теоретична дейност д-р Никола В. Михов си издигна приживе паметник, какъвто имат малцина български учени. Той остави след себе си цяла школа, посочи пътя на българската историческа библиография като сериозна научна дисциплина в помощ на българската историография, за решително издигане нивото на българската историческа наука. Това според него зависи от труда на българския учен, от неговата всеотдайност, трудолюбие и постоянство, красноречив пример за който остави самият д-р Никола В. Михов” (Трайков, В. Научното дело на д-р Никола Михов // *Помощни исторически дисциплини*, 2, с.257).

ИВАН ДУЙЧЕВ (18.04.1907-24.04.1986)

Пример за блестящо съчетание между голям учен и отличен библиограф е и акад. Иван Дуйчев. Макар чисто библиографските му публикации да не са многобройни, всичките му научноизследователски трудове почиват на солидна библиографска основа. Голямо значение в тази връзка имат неговите критични библиографски обзори, библиографски рецензии и анализи. Особено място заемат също така и многобройните му публикации в областта на историческите извори. Ето някои от тях:

1. За документите на Ватиканския архив, отнасящи се до българската история. // *Известия на Историческото дружество — София*, 13, 1933, 113-141.

2. Библиография на трудовете на Марин Дринов. // *Изследвания в чест на М. Дринов*. — София, 1960, 225-231.

3. Един средновековен библиотечен каталог. // *Известия на ЦБ на БАН*, 1, 1959, 97-102.

4. Относно библиотеката на д-р Иван Селимински. // *Известия на Държавната библиотека*, 2, 1963, 565-593 (съавт. И. Пенаков)

3. ПОСТИЖЕНИЯ НА ЦЕНТРАЛНАТА БИБЛИОТЕКА НА БАН В ОБЛАСТТА НА СПЕЦИАЛНАТА БИБЛИОГРАФИЯ

Важен етап в развитието на специалната библиография настъпва с реорганизацията на Академията в края на 40-те и началото на 50-те години. С приемане на Закона и Устава на БАН от 1947 г. към нея се създават нови и се присъединяват вече съществуващи институти. Бъл-

гарската академия на науките се превръща в съвременно научно учреждение с международни научни контакти и потребност от изява на своите творчески възможности пред света. Това се отразява благоприятно върху развитието на библиотечната мрежа и по-специално на библиографско-информационната дейност на институтските библиотеки. От 1957 г. Централната библиотека на БАН придобива статут на център на специалната библиография в България по профила на Академията. Под нейно ръководство филиалните библиотеки създават редица библиографски издания — всяка по своя профил. В тях се изработват образци на съвременната специална библиография, която в различни форми (на книжни или електронни носители) обслужва научния потенциал на Академията или изпълнява маркетингови функции за популяризиране и пропагандиране на научните постижения на учените и специалистите в нея.

От своя страна сътрудниците на Централната библиотека на БАН изработват библиографски справочници с по-общ характер.

Био-библиографският справочник **“Сто години Българска академия на науките 1869-1969. Т.1-3”, 1963-1972 г.**, издание на Централната библиотека на БАН, представя в три тома научния състав на Академията в продължение на стогодишното ѝ развитие. Първият том съдържа био-библиографски сведения за всички академици и член-кореспонденти на БАН от създаването ѝ като Българско книжовно дружество в Браила (1869 г.) до 1969 г. Вторият и третият том съдържат био-библиографски сведения за професорите и старшите научни сътрудници на Академията в областта на обществените и природо-математическите и приложните науки. Всеки от томове е снабден с подходящ помощен апарат.

Био-библиографският справочник **“Академици и член-кореспонденти на БАН (1988)”, 1989 г.** съдържа био-библиографски сведения за всички живи академици и член кореспонденти (към 1 януари 1989 г.). Той е изграден по същата методика, по която е изработен и справочникът **“Сто години БАН”**.

Цялата печатно-издателска продукция на Българското книжовно дружество и на Българската академия на науките от 1869 г. до 1953 г. е обхваната в **“Опис на изданията на БАН 1869-1953”, 1956 г.** Тази библиография има за цел да ориентира читателите за съдържащата се в академичните издания информация. Описът съдържа библиографски текст и показатели; библиографският текст е съставен от две части: част I — сведения за всички поредични и периодични издания на БАН и присъединените институти и част II — сведения за монографии, сборници и други самостоятелни издания.

Следвайки, доколкото е възможно, методиката на съставянето му, авторски колектив от библиографи в Централната библиотека на БАН изработва негово продължение в областта на обществените науки — **“Опис на изданията на Българската Академия на науките 1954-1970. Обществени науки”, 1985 г.** За съжаление, той не е снабден с реален, т.е. разкриващ съдържанието на включените документи показалец, което до голяма степен намалява информационната му стойност.

Една от основните области в библиографската дейност на Централната библиотека на БАН съвместно с филиалните библиотеки е изработването на персонални био-библиографии на видни български учени от поредицата **“Био-библиографии на български учени”**. Началото на тази традиция, продължаваща вече няколко десетилетия, е поставено с издаването през 1953 г. на био-библиографията на известния български историк и археолог Гаврил Кацаров (1874-1958). Тя е посветена на 80-годишнината на юбиляра и има за цел да представи пълно и задълбочено цялостния портрет на учения.

Последвана е от едно издание, замислено също като юбилейно, но за съжаление издадено посмъртно през 1954. То отразява живота, научната и обществената дейност на големия български биолог Методи Попов (1881-1954).

Тези първи издания в областта на хуманитарните и природните науки, твърде сполучливи по отношение на осъществяване замисъла на авторите си, поставят началото на една поредица, чрез която повече от пет десетилетия българската наука се представя пред света чрез творческите портрети на водещи учени в различните области на знанието.

Моделът, възприет за персоналните био-библиографии на български учени, обхваща:

1. *Встъпителна статия (студия) за научната и обществената дейност на учения.*
2. *Обяснителни бележки от съставителя.*
3. *Важни дати от живота, научната, преподавателската и обществената дейност на учения.*
4. *Библиография на трудовете на учения в няколко радела: научни трудове, научно-популярни публикации, редакторска дейност, научно ръководство на кандидатски и докторски дисертации и пр.*
5. *Литература за живота, научната и обществената дейност на учения.*
6. *Помощен апарат – система от показалци и списък на източниците и съкращенията им.*

Централната библиотека има зачителен принос не само в издаването на библиографски справочници. Тя има съществено място и в работата по теорията, историята и методиката на специалната библиография. Научните трудове на сътрудниците ѝ се публикуват в продължаващите издания *“Известия на Централната библиотека на БАН”* – 1959-1973 г. и *“Проблеми на специалните библиотеки”* – 1975г.–, на чиито страници са представени и обобщени резултатите от практическата и научноизследователската им дейност. Ежегодно сътрудниците на Централната библиотека на БАН публикуват статии и студии по проблемите на специалната библиография.

4. СПЕЦИАЛНАТА БИБЛИОГРАФИЯ И НОВИТЕ ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

През 2008 г. излезе от печат енциклопедичният справочник **„Чуждестранна българистика през XX век”** (Акад. изд. „Проф. М.Дринов, 2008 г.), който е пръв опит за представяне на българистичните проучвания от първите десетилетия до края на миналия век. Той съдържа био-библиографски статии за чуждестранни учени, които в една или друга степен са дали своя принос в развитието на българистичните изследвания през XX в. в областта на обществените и хуманитарните науки, което свидетелства, че българистиката има завоювани позиции в света не само поради дългата си повече от 100 г. история, но и поради значимите обекти, които изучава.

И тук може да се направи една съпоставка между огромната база данни, поддържана от Съвета по българистика към Президиума на БАН, която съдържа ценна информация за българистичните изследвания и се актуализира непрекъснато, и издадената печатна форма на библиографска информация – енциклопедичния справочник **„Чуждестранна българистика през XX век”**. Тази съпоставка между различните форми и различните носители на библиографска информация разкрива интересна картина.

Библиографската информация, чиято основа са данните, даващи възможност за отличаване на един документ от друг (т.е. неговото идентифициране), получава твърде широки перспективи за развитие на базата на електронните носители. Тяхното използване, както е известно, се налага от необходимостта да се съсредоточи много по-голям обем информация в много по-малко пространство, както и да се улесни достъпът до нея чрез създаване на условия за по-лесното ѝ пренасяне и откриване. Освен това, от съществено значение е и мултимедийното ѝ представяне, което значително увеличава и обогатява възможностите за нейното пълно и цялостно възприемане. А експонирането ѝ в Интернет я прави достъпна за потребителите от всички части на света чрез едновременно предлагане на гама от комплексни услуги. Нейните предимства произтичат както от изключително съгъстената форма на информацията, така и от възможностите за нейното разделяне на отделни части, които могат да бъдат обект на самостоятелно проучване. Входовете за търсене на информация по автор, предмет, географско понятие, издателство, град и година на издаване и пр. се допълват от изграждането на самостоятелни файлове на списъци на имена, заглавия, предметни рубрики, географски понятия, издателства и т.н.

Електронните носители са и тези, които позволяват библиографските данни за документите да съпътстват не само споменатите съкратени форми на съдържанието им, но и техните пълни текстове, т.е. чрез тях се идентифицират отделните документи в системата на пълнотекстова информация. Нещо повече – електронните носители на библиографска информация я превръщат от затворена в отворена система, при която до голяма степен изчезват различията между отделните видове библиографски указатели – специални, тематични, био-библиографии и пр. Това се постига благодарение на факта, че могат да се извличат различни данни, систематизирани по определен начин, отговарящи на изискванията на търсенето.

Тук трябва да се подчертае, обаче, че електронните носители на библиографска информация не трябва да дублират книжните, печатните библиографии, а да поднасят нещо ново. Т.е. необходимо е те взаимно да се допълват.

От друга страна, всеки библиографски указател представлява система от взаимосвързани и взаимнообусловени елементи като уводна статия или студия, обяснителни бележки, корпус, показалци и т.н. За съжаление, именно тази цялостност и обзримост на библиографската информация се нарушава с въвеждането на електронните носители. При тях същественото е “менюто”, което се представя от ключовите думи, но което предоставя информацията “на парче”. А потребителят се нуждае от цялостен поглед върху съдържащите се сведения в корпуса, от различните входове, които показалците му откриват, от уводните думи, които го насочват към върховите постижения в научноизследователската работа.

Новите технологии не отричат старите, те просто запълват нови медийни ниши и преопределят функциите си в тях.

Дори гигантските информационни мрежи едва ли ще могат да изместят и книгите, и библиографските указатели. В бъдеще човечеството повече от всякога ще се нуждае не само от електронната информация или знания, но и от мъдростта на вечните книги и от библиографските указатели с уникален характер.

Статията е част от труда на Цветана Стайкова „Специалната библиография в България. Съвременно състояние и перспективи за развитие” (София, Акад. изд. Проф. М. Дринов, 2003 г.)